

Beschermd stadsgezicht Heemraadssingel-Mathenesserlaan

Datum in procedure: 27-03-2009

Datum aanwijzing: 05-11-2014

Errata:

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd stadsgezicht
Heemraadssingel-Mathenesserlaan
gemeente Rotterdam (Zuid-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Rotterdam, Heemraadssingel-Mathenesserlaan

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 400 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Heemraadssingel-Mathenesserlaan in de gemeente Rotterdam als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

Het te beschermen stadsgezicht 'Heemraadssingel-Mathenesserlaan' vormt één van de belangrijkste stedenbouwkundige structuren van grotendeels rond 1900 planmatig uitgevoerde westelijke stadsuitbreiding van Rotterdam. Het oudste en voornaamste deel van deze plannen is ontworpen door G.J. de Jongh (directeur Gemeentewerken 1879-1910). Het kruisvormige assenstelsel bevindt zich nabij het oude centrum van Rotterdam, ten noorden van de Maas in een gebied dat in het noorden wordt begrensd door de Essenburgsingel/Beukelsdijk, in het oosten door de Westersingel, het zuiden door de Westzeedijk en de Coolhaven en het westen door de Delfshavense Schie. De Mathenesserlaan doorkruist met een bochtig beloop diagonaal de stadswijken Nieuwe Westen, Middelland en Oude Westen. De haaks hierop gesitueerde Heemraadssingel doorkruist met een breder profiel en een recht beloop de wijk Middelland van noord naar zuid. Ter hoogte van de kruising, tussen de Mathenesserlaan en de Nieuwe Binnenweg en oostenlijk van de Heemraadssingel, bevindt zich het Heemraadsplein, dat laan en singel met elkaar verbindt.

In het zuidoosten vindt het stadsgezicht zijn verankering in de complexmatige woonbebouwing rondom de Breitnerstraat en de Ro-chussenstraat binnen het stedenbouwkundig plan van ir. W.G. Witteveen uit 1926 voor het "Land van Hoboken". De bebouwing van het Mathenesserplein, onder auspiciën van H.G. de Roode eind jaren twintig symmetrisch opgezet rondom een Y-vormig plein, zorgt in het westen voor een belangrijke visuele afsluiting van het stadsgezicht.

Motivering

De Mathenesserlaan en de Heemraadssingel zijn de twee belangrijkste structurerende elementen van de nieuwe westelijke laat 19^e-eeuwse stadsuitleg van Rotterdam die is gebaseerd op plannen van drie opeenvolgende directeurs van Gemeentewerken G.J. de Jongh (1892), A.C. Burgdorffer en W.G. Witteveen (1926). Deze stadsuitleg is, ondanks de complexe politieke en particuliere belangen, vrijwel geheel planmatig opgezet. Hoewel de gehele westelijke stadsuitleg uit die periode in ruimtelijke opzicht interessant is, vallen vooral -hoewel zeer verschillend van aard en karakter- de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel op vanwege hun bijzondere en fraaie ruimtelijke opzet, groenaanleg en hoogwaardige bebouwing, welke elementen nog overwegend gaaf aanwezig en herkenbaar zijn.

Ontstaan en ontwikkeling

Het gebied, waar eind negentiende eeuw, begin twintigste eeuw de planmatige stadsuitbreiding tot stand kwam, bevond zich in de Coolsche- en Beukelsdijkschepolder, van oorsprong veenachtig land met een orthogonale slotenverkaveling. De belangrijkste landschappelijke reminiscenties aan de oorspronkelijk situatie vormen: het beloop van De Westzeedijk in het zuiden, de Beukelsdijk in het noorden en de Middellandstraat/Vierambachtsstraat hier tussenin en de Claes de Vrieselaan hier dwars op. De eerste twee werden aangelegd op de aanwezige dijken, waarbij met name het kronkelende beloop van de Beukelsdijkscheweg werd rechtgetrokken om deze te transformeren in een brede verkeersweg. De Middellandstraat/Vierambachtsstraat volgt het beloop van de oude Middel-Watering, een vaart op de grens van de Coolsche- en Beukelsdijkschepolder die uiteindelijk in de Delfshavense Schie uitmondde.

Ter hoogte van de huidige C.P. Tielestraat en de Robert Fruinstraat werd de Coolsepolder van oudsher in oost-west richting doorsneden door de Coolsche Binnenweg, een landweg tussen Rotterdam en Delfshaven. Nadat in 1879 op een iets zuidelijker tracé de huidige Nieuwe Binnenweg was aangelegd, kwam de Coolsche Binnenweg in het uitbreidingsplan van De Jongh te vervallen. In zuidoostelijke richting werd het polderland oorspronkelijk doorkruist door de Schoonebergerweg, ook wel het Gedempte Pad of Geldeloze Pad. Deze straat bestaat nog steeds, hoewel het deel ten zuiden van de Rochussenstraat is verdwenen en het deel ten noorden van de Nieuwe Binnenweg in 1905 bij het Heemraadsplein werd getrokken.

Uitbreidingsplannen van de Coolpolder: Plan-Rose 1858

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw was het duidelijk dat een grootscheepse uitleg van de stad weldra noodzakelijke zou zijn. De toenemende handel eiste kades met laad- en losgelegenheden voor zeeschepen.

De groeiende bevolking vroeg om de aanleg van nieuwe woonkwartieren. Als aangewezen gebied voor het tot stand brengen van nieuwe werken beschouwde de stadsbouwmeester W.N. Rose (1858-1877) in eerste plaats de Coolpolder, ten westen van de stad gelegen en grotendeels behorend tot het grondgebied van Delfshaven. Hier was op korte afstand van het centrum een gebied voorhanden dat over een grote breedte grensde aan de rivier. Roses plan voor de Coolpolder bestond uit een 'grid' van straten, kanalen en pleinen dat aan de westzijde aansloot bij Delfshaven en aan de oostzijde een voortzetting vormde van de, in 1852 geprojecteerde, wijk Cool. Richting het zuiden was de 'nieuwe stad', die het oude centrum in oppervlak ruimschoots zou overtreffen en meer dan 40 km kanaal omvatte, met een brede strook van havenwerken voortgezet tot aan de Maasoever. Om aan te sluiten bij de havens van het Nieuwe Werk eiste het project de gehele Muizenpolder, Het Park en de buitenplaats De Heuvel als offer. Mede door problemen omtrent de annexatie van het, in de loop van de negentiende eeuw sterk verarmde, Delfshaven is Roses ontwerp voor de Coolpolder nooit voor uitvoering in aanmerking gekomen. De stad richtte zich voor de aanleg van havenwerken op het eiland van Feijenoord. De eerste nieuwe woonwijken ontstonden ten noorden en oosten van de oude stadsdriehoek.

Plan-De Jongh 1883

Omstreeks 1880 werd onder druk van het gemeentebestuur opnieuw de aandacht op de Coolpolder gevestigd. In de voorgaande twee decennia was op particulier initiatief reeds incidentele bebouwing ontstaan langs de Westzeedijk en even buiten de Westersingel. Door het ontbreken van een riolering veroorzaakte deze een sterke vervuiling van het grondwater. Voor Rotterdam, dat zich contractueel verplicht had tot bemaling van de Coolpolder, vormde dit een probleem van formaat. Van de kant van Delfshaven waren geen maatregelen te verwachten zodat het gemeentebestuur G.J. de Jongh om een

oplossing verzocht. De Jongh adviseerde annexatie van Delfshaven en kwam in 1883 met een plan voor de stadsuitbreiding en de riolering in de Coolpolder ¹.

Het plan van De Jongh was kleiner van opzet en meer op de bestaande situatie toegespitst dan het plan van Rose uit 1858. Als hoofdmoment ontwierp hij een buitenhaven aan de Maas, ten westen van buitenplaats De Heuvel: de Parkhaven. Deze was door schutsluizen in de Westzeedijk verbonden met een noord-zuid geprojecteerde binnenhaven, die met een aftakking in westelijke richting aansluiting vond met de Delfshavense Schie. Parallel aan de binnenhaven waren brede kaden gedacht, die plaats boden aan een, van het hoofdspoor van de H.IJ.S.M. aftakken, havenspoorlijn.

Oostelijk van de binnenhaven ontwierp De Jongh een monumentale stadswijk in de trant van de negentiende-eeuwse Beaux-Arts traditie, dat door het vrij letterlijk kopiëren van radiaalwegen, sterpleinen en viaducten sterk lijkt te zijn geïnspireerd op de stedenbouw, zoals deze midden negentiende-eeuw in Brussel (Quartier Leopold) tot stand was gekomen en waarvan een plan uit 1866 voor de uitbreiding en verfraaiing voor dezelfde stad ² bekend stond.

Door dit *tabula rasa* van met een passer ingetekende stedenbouwkundige 'citaten' werd het totaalbeeld van stad en haven vertoebeld ten gunste van elders beproefde stedenbouwkundige middelen. In noord-zuid richting projecteerde De Jongh een 40 meter brede boulevard, de voorloper van de huidige 's-Gravendijkwal/Henegouwerlaan. Via parallelle dwarswegen zocht hij aansluiting op de bestaande Kortenaerstraat, Witte de Withstraat, de Oude Binnenweg en in het noorden op de Kruiskade.

¹ Archief Plaatselijke Werken volgnr. 6699 portf. Z II 1883

² Plan d'ensemble pour l'extension et embellissement de l'agglomération Bruxelloise uit 1866; gemaakt door V. Besme, inspecteur der wegen van de Brusselse agglomeratie.

Ondanks de vele bedenkingen zag het gemeentebestuur in het plan van De Jongh echter zowel een oplossing voor de stedelijke ruimtenood als voor de hygiënische wantoestand in de Coolpolder. Bovendien voorzag het plan in een aanzienlijke uitbreiding van de havens, de vaarwegen en de kadelengetes. In 1884 werd besloten tot de wijziging van de gemeentegrens, waarna in 1886 de annexatie van Delfshaven door Rotterdam een feit werd.

Om aan de bezwaren van Delfshaven tegemoet te komen presenteerde De Jongh in 1887 zijn 'Gewijzigd plan voor den Coolpolder' ³. De oost-zuid gerichte binnenhaven was hierin vervangen door een meer oost-west geprojecteerde haven. Deze sloot, vlak buiten de bebouwde kom van Delfshaven, aan op de Delfshavense Schie. Het havenspoor werd verlegd naar een 40 meter brede centrale boulevard in de wijk. Ook de stedenbouwkundige uitleg van het stadsdeel werd geheel gewijzigd ten behoeve van een meer contextueel en pragmatisch plan waaraan 'de bestaande situatie en de dagelijkse praktijk van stratenaanleg ten grondslag ligt' ⁴. In het bebouwde oppervlak, dat inmiddels de gehele Coolpolder besloeg, had het stervormige ontwerp plaats gemaakt voor een minder monumentaal plan met een vrij conventioneel orthogonaal verkavelingspatroon, doorsneden door enkele radiaalwegen. Als nieuwe noord-zuidas was een 80 meter brede singel gedacht, de latere Heemraadssingel ⁵. In dit plan verscheen ook voor het eerst de Mathenesserlaan als hoofdverkeersweg tussen Rotterdam en Schiedam. Deze 40 meter brede 'slagader' liep diagonaal

³ Archief Plaatselijke Werken 3C 7212 A, 1887

⁴ Hetty Berens, 'Havenstad of stad en haven', *Op de groei gemaakt*, Rotterdam 1996, p. 147

⁵ De Heemraadssingel werd met name zo breed ontworpen omdat De Jongh deze 'dadelijk gedacht had als begin van een hoofdceintuurweg die de gansche stad zal omvatten en zal doorlopen tot het ziekenhuisterrein Woudestein.' (Nota van toelichting tot het algemeen uitbreidingsplan der Gemeente Rotterdam, behorende bij het rapport van de Directeur der Gemeentewerken van 17 februari 1903, blz. 6)

door het nieuwe stadsdeel en kwam aan de oostzijde uit in een rechthoekig plein van 100 bij 200 meter. De Jongh zag dit plein als de locatie voor een stedelijk museum en een nieuw te bouwen raadhuis. Na wijzigingen in het plan in 1889 en 1891, waarbij onder meer het havenspoor moest wijken naar de polders ten westen van Delfshaven, de Heemraadssingel als hoofdstructuur nogmaals wordt onderstreept en het Heemraadsplein, op de kruising van de Nieuwe Binnenweg en de Heemraadssingel, nadrukkelijk als park wordt gepresenteerd⁶, keurde de gemeenteraad het uitbreidingsplan in 1892 goed, zodat de uitvoering der werken een aanvang kon nemen.

Bebouwing van de Coolpolder, 1891-1903

De Jongh had duidelijk omlijnde ideeën over de opzet van het nieuwe stadsdeel. Veel belang werd door hem gehecht aan de infrastructuur en met name de nieuwe scheepvaartroute. Daarnaast moesten brede, en mondain ingerichte, profielen van boulevard, singel en plein garant staan voor een aantrekkelijk woonklimaat voor welgestelde stedelingen. Anders, zo vreesde men, zou deze doelgroep, zich door nood gedwongen, vestigen in de naburige hofstad Den Haag, waar op de zandgronden enkele voorname woonkwartieren waren opgeleverd. Maar bij de realisatie van zijn plan stuitte De Jongh op problemen: het land ten zuiden van de Nieuwe Binnenweg, dat grotendeels eigendom was van de bankiersfamilie Van Hoboken, kon niet onteigend worden. Zonder de beschikking over deze grond kon echter, nadat in 1890 de

⁶ In contrast met zijn eerdere Coolpolderplannen onderstreept De Jongh in 1891 voor het eerst het belang van openbaar groen. Er bevinden zich twee parken in het plangebied: het eerste is niet uitgevoerd maar bevond zich tussen het spoortracee en de Beukelsdijk en sloot met zijn plantsoenering oostelijk aan op de Heemraadssingel. Het tweede, het huidige Heemraadsplein, ligt in het westen en meet 115 x 110 meter. 'Meer en meer doordrongen van het nut der openbare plantsoenen in een groote dicht bevolkte stad, heb ik beide ontworpen'. zie: Hetty Berens, 'Havenstad of stad en haven', *Op de groei gemaakt*, Rotterdam 1996, p. 148

Parkhaven reeds was aangelegd, van een verdere uitvoering van de havenwerken geen sprake zijn. Bovendien moest rekening worden gehouden met de belangen van particuliere bouwondernemingen. Deze hadden uit speculatieve overwegingen geen belang bij grotere straatbreedtes dan de gebruikelijke ca. 25 meter. De Jonghs boulevards konden dan ook slechts worden uitgevoerd doordat de gemeente aan de ondernemers een vergoeding betaalde voor iedere meter gedeferde bouwgrond. Daarmee kon niet worden voorkomen dat direct achter de monumentale hoofdwegen 'ter compensatie' straten met arbeiderswoningen van slechts 11 meter breedte werden aangelegd.

De nieuwe singels vormen een belangrijk structurerend element in het westelijk stadsdeel, ze hebben een functie in de waterhuishouding en staan direct in verbinding met de singels van het Waterproject van Rose⁷. Het steeds sterker wordende bewustzijn van het nut van openbare plantsoenen in de grote stad bracht De Jongh ertoe een op stel staande reorganisatie in de zorg voor de plantsoenen door te zetten⁸. In 1880 werd op zijn voorstel D.G. Vervooren, tuinbouwkundige te Leiden, aangesteld. Hij zou als hoofd van de afdeling Plantsoenen uitsluitend worden belast met de aanleg van en het toezicht op de beplantingen. Het, deels landschappelijke en deels geometrische, beplantingsplan voor de Heemraadssingel is dan ook van zijn hand. Veel meer dan zijn voorgangers, de Zochers, maakte hij in zijn ontwerp voor de singel. In de flankerende *Parterre de Broderie* (een decoratief gevuld 'tapijt' van geometrische bloembedden en palmen in potten) maakte hij gebruik van het nieuwe soorten en kweekvormen ter wille van een veel decoratievere en bloemrijkere beplanting⁹.

⁷ Gerrie Andela, 'De gemaakte natuur', *Op de groei gemaakt*, Rotterdam 1996, p. 114

⁸ De zorg voor de plantsoenen berustte aanvankelijk bij de opzichters over de baggerwerken binnen- en buitendijks. Zie hierover Jan Nieuwenhuis, *Mensen maken een stad*, Rotterdam 1955, p.164.

⁹ Gerrie Andela, 'De gemaakte natuur', p. 114

Op de stadsplattegrond van 1900 is de reeds in 1879 aangelegde Nieuwe Binnenweg als hoofdstraat aangegeven. De Claes de Vrieselaan, de Heemraadssingel en de 's-Gravendijkwal zijn al wel ingetekend, maar dan nog slechts ten dele ontwikkeld. Ditzelfde geldt voor de Mathenesserlaan.

De laatste versie van het Coolpolderplan van De Jongh (1892), werd in 1903 opgenomen in het Algemeen Uitbreidingsplan dat naar aanleiding van de Woningwet van 1901 was opgesteld. Hierbij werd ook het gebied betrokken dat in 1902 van Overschie was geannexeerd: een strook grond tussen de Beukelsdijk en de spoorlijn.

Op een plattegrond van 1913 is de westelijke stadsuitbreiding als volgt gerealiseerd:

- De Mathenesserlaan is doorgezet in noordwestelijke richting (1903)
- Noordelijk van de Nieuwe Binnenweg is, ter hoogte van de voormalige Schoonenbergerweg, het rechthoekige Heemraadsplein aangelegd, dat in het oorspronkelijke plan van De Jongh niet voorkwam.
- De Heemraadssingel is voortgezet in noordelijke richting tot aan de Middellandstraat (1904). Op initiatief van De Jongh werd het nieuwe deel van de singel aan de westzijde van een plantsoen voorzien, waardoor de singel plaatselijk een profiel kreeg van 115 meter.
- In het zuiden is de bebouwing gevorderd tot aan de, gedeeltelijk aangelegde, Rochussenstraat.

In het Algemeen Uitbreidingsplan van 1903 werd tevens rekening gehouden met toekomstige ontwikkelingen rond de spoorweginfrastructuur in de stad. Ter overbrugging van het spoor richting Blijdorp lanceerde De Jongh in het verlengde van de Heemraadssingel het voorstel om aan weerszijden van het spoor een kunstmatige heuvel te maken in de vorm van een afgeknotte kegel, maar dit 'Kegelplan' ketste

af. Het latere voornemen om op dezelfde plaats de spoorlijn van een onderdoorgang te voorzien zorgde voor een impasse bij de ontwikkeling van het gebied ten noorden van de Beukelsdijk.

In 1910 werd De Jongh opgevolgd door A.C. Burgdorffer die tot 1922 directeur Gemeentewerken zou blijven en in 1913 een gewijzigd deelplan indiende voor de westelijke stadsuitbreiding aan weerszijden van de Beukelsdijk. Het plan onderscheidde zich van het eerder voor dit gebied vastgestelde uitbreidingsplan uit 1906 door de wijzigingen in de stratenplannen oostelijk en westelijk van de Heemraadssingel en het weglaten van het eerder geprojecteerde parkaanleg westelijk van de Heemraadssingel en zuidelijk van de Beukelsdijk.

Op het perceel tussen de Heemraadssingel, Frank van Borsselenstraat, Beatrjysstraat en Persijnstraat was aanvankelijk een openbaar of monumentaal gebouw (kerk) gepland maar in de definitieve versie van het uitbreidingsplan werd aan deze plek een woonbestemming toegekend.

Voor het noordelijk deel van de Beukelsdijksepolder had Burgdorffer in 1914 een stedenbouwkundig deelplan opgesteld waarin de breedte van de Beukelsdijk werd bepaald op 32 meter en die van de zijstraten op 12 en 15 meter. In de jaren twintig verzezen hier gesloten bouwblokken met middenstandswoningen in vier en vijf bouwlagen met een symmetrische opzet.

Het besluit om de Heemraadssingel zuidelijk van de 2e Middellandstraat en de Vierambachtstraat daadwerkelijk aan te leggen werd begin 1915 genomen toen met de potentiële bouwers overeenstemming was bereikt over de diepte van de bouwkavels¹⁰ aan het op

¹⁰ Bezwaren van de bouwers leidden ertoe dat de bouwkavels aan de westzijde van de Heemraadssingel dieper werden gemaakt, waardoor voor de huizen langs de Heemraadssingel in totaal 50 meter beschikbaar was, 10 meter voor een voortuin en 40 meter voor de woning en achtertuin.

dit deel, 90 meter brede, singelprofiel en er consensus bestond over de aanleg van de stratenplannen westelijk (Adrien Milderstraat en omgeving) en oostelijk van de Heemraadssingel (Graaf Florisstraat en omgeving).

In 1917 ontwierp Burgdorffer het 'Kanalen en uitbreidingsplan', dat op verschillende delen van de stad betrekking had. Voor Rotterdam-West had het kanalenplan ondermeer de volgende consequenties: de verbreding van de Delfshavense Schie en de vernieuwing van de Aelbrechtskade; de aanleg van de westelijke arm van de door De Jongh geplande binnenhaven, de bouw van de sluizen in de Westzeedijk en het graven van de Coolhaven.

Voor de verbreding van de Delfhavensche Schie was een gedeeltelijke afbraak van de bebouwing aan de Aelbrechtskade noodzakelijk. Nieuwbouw verrees hier in de loop van de jaren '20 en '30. Verschillende nieuwe bruggen moesten de nieuwe stadsdelen aan weerszijden van de Delfshavense Schie verbinden. Achtereenvolgens kwamen de volgende infrastructurele werken tot stand: de Mathenesserbrug (1923) bij het Mathenesserplein, de Lage Erfbrug (1926) tussen Delfshaven en de Nieuwe Binnenweg en de Coolhavenbrug (1932) tussen de Heemraadssingel en de Pieter de Hooghweg. De Parksluizen met hoge gemetselde kademuren en sluis- en brugwachtershuizen werden in 1933 voltooid, naar een Nieuw-Zakelijk ontwerp van B. van de Lecq, architect bij Gemeentewerken.

In 1922 volgde H.G. de Roode Burgdorffer op. De Roode wilde de bijzondere situationele kwaliteiten van het Mathenesserplein - knooppunt van belangrijke straten aansluitend op de markante Mathenesserbrug - en de panoramische ligging aan de Delfshavense Schie versterken door een monumentale stedenbouwkundige en grootstedelijke bebouwing. De feitelijke invulling werd aan particuliere ondernemers overgelaten, waarvan de ontwerpen door een speciale Schoonheidscommissie (volgens Duitse principes van de Bauberatung)

werden getoetst. De bouwonderneming Snoek en van der Velden, die op dit grondgebied had ingeschreven, trok (op voorspraak van diens vader) de jonge architect J.H. van den Broek aan om een groots opgezet complex van woningen, winkels restaurant en autoshowroom te ontwerpen. Dit project, de eerste grote opdracht van Van den Broek, werd in 1927-29 voltooid. Bijzonder is dat in dit complex reeds een sterke functiescheiding is doorgevoerd door de winkels in afzonderlijke volumes onder te brengen die als lege blokken een visuele afsluiting van het plan vormen tegenover de hoge verticale accenten van de torens te weerszijden van de hoofdverkeersweg over de Mathenesserbrug.

Gebruik makend van uniform gedetailleerde torenvormige bouwblokken en flankerende lagere volumes baseerde hij zich op de in Amsterdam-Zuid reeds beproefde Berlagiaanse esthetische principes om brug, plein en straat tot een monumentaal stedenbouwkundig geheel te smeden. Dit plein vormt dan ook één van de ankerpunten in de structuur van het stadsgezicht aan het noordwesteinde.

Plan-Witteveen voor Dijkzigt, 1926

Aan het oosteinde van de Mathenesserlaan bevindt zich rondom de vroegere buitenplaats Dijkzigt het naar de eigenaar genoemde Land van Hoboken dat tot diens dood in 1924 niet voor de stadsuitbreiding mocht worden gebruikt.

In 1926 ontwierp de nieuwe stadsarchitect, tevens hoofd Stadsontwikkeling, ir. W.G. Witteveen een bijzonder stedenbouwkundig plan voor dit gebied met veel aandacht voor het bestaande en toekomstige groen, verkeersafwikkelingen en situering van culturele, sociale en commerciële gebouwen. In zijn ontwerp voor het 'Land van Hoboken' werkte hij het uit Amerika afkomstige idee van de 'Parkway' uit dat hij kende van het Internationale Stedenbouw Congres te Amsterdam in 1924. Dit principe gaat uit van een 'Parksysteem': 'Er zal naar moeten worden gestreefd de parken door middel van lengte-parken of breedte-singels aan elkaar te verbinden. Deze parkwegen, gordelend

door en om de stad, zullen het leven aantrekkelijk maken en den mensch wat stilte en rust na inspannenden arbeidsdag kunnen bieden'. In dit geval moest de doorgetrokken Mathenesserlaan deze functie vervullen. Ook in de zuidelijke uitbreidingen van Rotterdam stelt Witteveen voor een waaier van dit soort wigvormige parkwegen te realiseren. Het 'Uitbreidingsplan Dijkzigt' voorziet in een trechtersvormige parkaanleg, die met diagonale straten en begeleidende blokbebouwing op vloeiende wijze het noordelijke stadsdeel met het zuidelijke reeds bestaande Park aan de Maas verbindt, en rekening houdend met de bestaande en reeds bebouwde straten, 'het stadsbeeld gaaf maakt zonder hiaten'.

Om deze reden werd de Mathenesserlaan in oostelijke richting doorgetrokken tot aan de Westersingel om hier aansluiting te vinden op de Witte de Withstraat. In de zone zuidelijk van de Nieuwe Binnenweg sluit de nieuwe bebouwing op de oude aan. Hier projecteerde Witteveen de Rochussenstraat, de belangrijkste verkeersader binnen het plan, met aan de noordzijde een ventweg met een wigvormig plantsoen en bomenrijen. Tussen de Rochussenstraat en de Nieuwe Binnenweg bevindt zich de Breitnerstraat, die, ingeklemd tussen twee diagonale bouwblokken, een geknikt stratenbeloop kreeg. Door de bijzondere behandeling van de scherpe hoeken zijn toch goed bruikbare bouwvolumes verkregen. Op enkele zeer scherpe hoeken zijn de bouwblokken aan een zijde open gehouden; hier bevinden zich de, bij de appartementen behorende, garages.

In de eerste helft van de jaren dertig kwamen aan de Breitnerstraat, de Rochussenstraat en het zuidelijke deel van de Mathenesserlaan speciaal voor de hogere middenstand bestemde gesloten bouwblokken met ruime portiek-etagewoningen en maisonnettes in vier tot vijf bouwlagen tot stand naar ontwerp van o.a. de architecten W. Th. ten Bosch en A. Otten.

Rond 1940 greep de aanleg van het Maastunneltracé met zijn verdiepte ongelijkvloerse kruisingen in de structuur van de 's Gravendijkwal in. Dit gebeurde ook ter hoogte van de Mathenesserlaan, doch zonder gevolgen voor de aangrenzende bebouwing.

Ontwikkelingen na 1940

De wijken Nieuwe Westen en Middelland zijn ondanks het bombardement op de binnenstad in grote lijnen goed bewaard gebleven. Binnen de grenzen van het stadsgezicht wordt historische bebouwing incidenteel onderbroken ten gevolge van stadsvernieuwing. Het merendeel van de bebouwing betreft aaneengesloten herenhuizen met redelijk tot goed bewaard gebleven exterieurs en voortuinen. Aan de westzijde van de Heemraadssingel zijn diverse herenhuizen getransformeerd in kantoor- en bedrijfsruimtes met als gevolg dat veel voortuinen zijn opgeofferd voor de realisatie van extra parkeerplaatsen.

Het meest noordelijke deel van het stadsgezicht - aan weerszijden van de weg naar de Diergaardetunnel tussen de Beukelsdijk en het spoor - kreeg een naoorlogse invulling met een opvallend groen en open karakter met sportvelden, boomformaties en vijf rechthoekige rozenperken. Aan de oostzijde is de oorspronkelijke singelaanleg uitgewerkt in de vorm van een rechthoekige vijver. Gebaseerd op het Basisplan voor de Wederopbouw van C. Van Traa (1946) kwamen hier twee gebouwen tot stand die representatief zijn voor de hoogwaardige Rotterdamse Wederopbouwarchitectuur: parallel aan de Heemraadssingel werd, tussen de Essenburgsingel en de Beukelsdijk, in 1958 naar een functionalistisch ontwerp van architect W.C.M. Jansen (in samenwerking met Kuiper, Gouwetor, De Ranitz) een galerijflat gerealiseerd met kleine wooneenheden speciaal bestemd 'voor de huisvesting van ongetrouwde vrouwen'. Het gebouw heeft aan de voorzijde een zeer uitgesproken gevel, expressief gedetailleerd door licht uitragende, naar het zuiden gekantelde balkons; Parallel aan het spoor werd aan de Essenburgsingel in 1953 een Christelijke

Meisjesschool (het huidige Marnixgymnasium) met dienstwoning gerealiseerd naar een ontwerp in traditionalistische trant van architect M. Lockhorst.

Aan de Mathenesserlaan is na de oorlog eveneens een aantal nieuwe complexen tot stand gekomen. Ten noorden van de Groshansstraat werd in 1969 het verpleeghuis 'De Rustenburg' opgeleverd. Het modernistische, zes bouwlagen tellende bouwblok, naar ontwerp van architect L. de Jonge, is diverse malen uitgebreid en sluit met zijn noordgevel aan op het begin jaren tachtig gebouwde, vier bouwlagen tellende, woningblok met postkantoor op de hoek van het Mathenesserplein.

Aan de noordzijde, op de hoek van de Heemraadssingel, op het voormalige terrein van het in 1903 door architect J. Verheul ontworpen 'Rotterdams Sanatorium' verrees in 1972 een modernistisch kantoorgebouw van acht bouwlagen naar ontwerp van bureau Kraayvanger waarin thans het Zilveren Kruis is gevestigd. Aan de Mathenesserlaan is voorts incidenteel een aantal herenhuizen herbouwd of vervangen door appartementen-complexen.

Iets ten westen van de Claes de Vrieselaan werd tijdens de oorlog een deel van de zuidelijke gevelwand van de Mathenesserlaan door een bomsplinter getroffen. De verwoeste gevels van de panden 286, 288, 290, 292 werden eind jaren veertig in historiserende trant herbouwd in de stijl van de Bossche- en Delftse School. Grote delen van de achterliggende bouwblokken uit de jaren 1880, '90, 1900, '10 en '20 zijn onderworpen aan het stadsvernieuwingsproces. Meestal vonden ingrijpende renovaties plaats. Soms werd de bestaande bebouwing door nieuwbouw vervangen.

Actuele situatie

Van het in 1903 ontworpen, Heemraadsplein werd in 1968 de landschappelijke inrichting vervangen door een open pleinconcept,

waarbij de muziektent uit 1913 werd afgebroken om plaats te maken voor een eigentijds alternatief: een 'praatplek met zitmoppen'.

In 1985-'86 zijn Heemraadsplein en Heemraadssingel opnieuw ingericht naar ontwerp van Jan Huizer, landschapsarchitect in gemeentedienst, doch zonder de vroegere stedenbouwkundige samenhang te herkrijgen zijn het oorspronkelijke profiel en inrichting van de Heemraadssingel gewijzigd. De oude 'boulevard' aan de westzijde van de singel, tussen de Binnenweg en de Middellandstraat, is aan zijn oorspronkelijke verkeersfunctie onttrokken en samen gevoegd met de aangrenzende singel en het vroegere Franse plantsoen westelijk hiervan. Hierdoor is het park in het midden van de singel een stuk breder geworden. De ventweg langs de huizen is als belangrijke doorgangsroute opgewaardeerd.

Huidig ruimtelijk karakter

Bebouwing

Door inspanningen van G.J. de Jongh kregen de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel uitzonderlijk brede straatprofielen waarlangs luxe bebouwing van herenhuizen werd gerealiseerd. Hoewel de stedenbouwkundige plannen voor structurele samenhang zorgden (singels, parklanen) leidden de versnipperde grondeigendommen en de liberale bouwpolitiek tot perceelsgewijze ontwikkelde, gesloten bouwblokken. Aan de aantakende zijstraten, vaak met een diagonaal verloop, werden eenvoudiger middenstandswoningen gebouwd. Het daar weer achterliggende stratenpatroon is aanzienlijk fijnmaziger en bestaat grotendeels uit lagere, dicht op elkaar gebouwde arbeiderswoningen van veelal twee bouwlagen en een kapverdieping.

Aan de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel bepalen voorname herenhuizen met vier en vijf bouwlagen het straatbeeld. Deze zijn deels van oorsprong verdeeld in vrije benedenwoningen (van twee bouwlagen en een souterrain/kelder) en vrije bovenwoningen (van twee - bouwlagen en een kapverdieping). Deels komen veel aaneengeschakelde herenhuizen voor die door één familie worden bewoond. Van oudsher komt aan de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel ook de combinatie van praktijk- en bedrijfsruimte met bovenwoning veelvuldig voor. Aan de westzijde van de Heemraadssingel bevinden zich tevens enkele individuele stadspalazzi van meerdere verdiepingen, terwijl grote delen van de overzijde van de Heemraadssingel zich juist kenmerken door lagere, wat minder voorname, bebouwing.

Opvallend in zowel stedenbouwkundig als architectonisch opzicht zijn onder meer J.H. van den Broeks woonflats op het Mathenesserplein en de uniforme bouwblokken aan de Rochussenstraat en de Breitnerstraat, met door portieken ontsloten gestapelde appartementen en maisonnettes.

Langs het assenkruis, dat stelselmatig werd bebouwd in de tijdspanne 1880-1940, is een rijke schakering van bouwstijlen vertegenwoordigd: Eclecticisme, Neo-Renaissance, Jugendstil, Art Deco, Um 1800, Overgangsarchitectuur en Nieuwe Zakelijkheid, waarbij het statige karakter van de straat in de gevel wordt benadrukt door de rijkelijke toepassing van kroon- en cordonlijsten hoge trapbordessen, balkons, erkers en dakkapellen.

De respectievelijk eind negentiende- en begin van de twintigste-eeuw tot stand gekomen C.P. Tielestraat en Robert Fruinstraat geven een harmonisch beeld te zien van eenvoudige huizen blokgewijs opgetrokken in een sobere (typisch Rotterdamse) Neo-Renaissance, Jugendstiltrant en Overgangsarchitectuur. Rijkere voorbeelden van deze bouwstijlen treft men aan op de hoeken van de zijstraten en langs de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel. De woningblokken rondom de Beukelsdijk en de noordelijke uiteinden van de Heemraadssingel zijn als uniforme bouwblokken ontworpen en opgetrokken in de Zakelijk-Expressionistische baksteentrant met geprononceerde schilddaken en terracotta ornamenten, representatief voor de architectuur van het interbellum. Aan de Allard Piersonstraat werden rond 1920 aan weerszijden uniforme bouwblokken gerealiseerd in een Zakelijk-Expressionistische trant naar ontwerp van architecten Meischke en Schmidt.

Zoals in die tijd gebruikelijk, werd het merendeel van de herenhuizen gebouwd door zogenaamde 'eigenbouwers', die voor meestal meerdere panden een ontwerp leverden en deze vervolgens door hun eigen vaklieden lieten uitvoeren. Toch kunnen met name de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel bogen op de participatie van een groot aantal Rotterdamse architecten, waarvan J. Verheul, J. van Gils, F. van Beers, P.G. Buskens, P.J. Oprel, en T.L. Kanters en Zoonen wellicht de bekendste zijn.

Bijzondere gebouwen

Binnen het stadsgezicht bevindt zich een aantal bijzondere (openbare) gebouwen met een grote stedenbouwkundige-, architectuur- en cultuurhistorische betekenis:

- Aan de Mathenesserlaan 305-307 de, in Neo-Romaanse stijl opgetrokken, Rooms Katholieke kerk H.H. Laurentius en Elisabeth met pastorie en patronaatsgebouw. De kerk werd in twee fasen gebouwd: in 1906-1909 werden het koor, transept, de eerste twee traveeën en het schip gerealiseerd, naar ontwerp van architect P.G. Buskens; in 1920-1922 werden de laatste travee van het schip en de voorgevel gebouwd, naar ontwerp van J.P.L. Hendriks.
- Aan de Mathenesserlaan 315 werd in 1898 het Rotterdamse gemeentearchief gebouwd naar ontwerp van de toenmalige gemeente-architect D.B. Logemann, met aan de straatzijde een kantoorgebouw in Neo-Renaissancestijl en aan de achterzijde een depot in utilitaire bouwtrant naar de destijds contemporaine opvattingen van brandpreventie en daglichttoetreding.
- Op de hoek van de Mathenesserlaan en de Heemraadssingel (261), tegenover het Heemraadsplein werd in 1906 een opmerkelijk rijk gedecoreerde villa gebouwd naar een ontwerp in Overgangsarchitectuur van de Rotterdamse architect Jac. van Gils. De villa werd in 1921 in dezelfde stijl uitgebreid met een monumentale ingang naar ontwerp van J.M. Cramers en voorzien van beeldhouwwerk van Edema van der Tuuk. Het huis zal van 1929 tot 1934 als ambtswoning voor burgemeester Droogeleever Fortuyn dienst deed.
- Op de hoek Mathenesserlaan/Nieuwe Binnenweg verrees tussen 1930-1932 een luxueus woonblok met zestien ruime portieketagewoningen en op de begane grond een winkel/shoewroom en een restaurant, naar een Nieuw-Zakelijk ontwerp van J.H. van den Broek in opdracht van de projectontwikkelaar W.G. Sprenger.

- Op de hoek van de Mathenesserlaan en de 's-Gravendijkwal werd in 1931 de Bijbank R. Mees en Zoonen opgeleverd. Het bankgebouw, dat werd opgetrokken in een staalconstructie en zich voegt in de rooilijnen van de belendende woonhuisbebouwing, werd ontworpen door de architecten J.A. Brinkman en L.C. van der Vlugt in het functionalistische idioom van het Nieuwe Bouwen.
- Aan de Mathenesserlaan 145 vestigde zich het gerenommeerde secretaresse-opleidingsinstituut Schoevers in een hiertoe in 1938 in Nieuw-Zakelijke stijl opgetrokken pand van vijf bouwlagen. Op de bovenste verdieping bevindt zich het oorspronkelijk door Mevrouw Schoevers, de voormalige directrice van het instituut, bewoonde penthouse.
- Aan de overzijde wordt de hoek en een groot deel van de westelijke zijde van de Breitnerstraat gedomineerd door het, in 1932 in Nieuw-Zakelijke trant opgetrokken, Rooms Katholieke Lyceum, met een collectief woongebouw en een inpandige kapel in drie vleugels gegroepeerd rond een, aan de achterzijde van het gebouw gesitueerde, binnenplaats.
- Aan het noordelijke einde van de Heemraadssingel werd in de jaren '20 in opdracht van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen 'De Toekomst' een groot appartementencomplex gerealiseerd in een expressionistische baksteen trant.
- Aan de Allard Piersonstraat/hoek Van Citterstraat verrees begin jaren '20 een kerkgebouw in een opvallende Zakelijk-Expressionistische trant naar ontwerp van architecten Meischke en Schmidt.

Groen- en beplantingsplan

Heemraadssingel

Van de oorspronkelijke openbare groen-aanleg, grotendeels naar landschappelijk ontwerp van gemeentelijk landschapsarchitect D.G. Vervooren zijn, ondanks latere wijzigingen, de stijl en de oorspronkelijke allure nog goed herkenbaar. Het meest beeldbepalende

onderdeel, de brede groene middenberm met een in een bochtig beloop aangelegde singel met wetering, is nog vrijwel volledig intact. Het talud aan weerszijden van de wetering is als grasberm ontworpen en wordt aan de koppen door smeedijzeren hekken van de openbare weg afgescheiden. In het groene talud zijn aan de uiteinden van de weteringen en aan de waterkant, alternerend aan weerszijden, ovale boomgroepen geplant van bijzondere soorten (grauwe abeel, essen, berken, paardenkastanje, mantasequoia). Verstrooid hiertussen bevinden zich enkele solitaire treurwilgen en enkele exotica (catalpa, grauwe abeel, moerascipres, blauwe ceder, Kaukasische vleugelnoot).

Hoewel de oorspronkelijke laan- en solitaire beplanting op en aan het weteringstalud deels is aangetast, zijn de hoofdbestanddelen nog volop aanwezig: de dubbele laanbeplanting van zilver esdoorn aan de westzijde van het meest zuidelijke deel van de Heemraadssingel, tussen de Nieuwe Binnenweg en de Rochussenstraat; tussen de Nieuwe Binnenweg en de Mathenesserlaan aan weerszijden van de middenberm een dubbele laanbeplanting van linden; ten noorden van de Mathenesserlaan aan de westzijde een dubbele laanbeplanting van iepen en aan de oostzijde een enkele laanbeplanting van linden; ten noorden van de 2e Middellandstraat aan de westzijde een driedubbele laanbeplanting van platanen en ten oosten een dubbele, deels enkele, laanbeplanting van platanen.

Ondanks het feit dat de singel door de kruisende verkeerswegen is opgedeeld in vijf ongelijke delen met een ongelijk profiel, wordt op subtiële wijze de suggestie van een doorlopend en samenhangende structuur gewekt doordat de onafhankelijke delen van het bochtige beloop visueel op elkaar aansluiten.

Het best bewaard gebleven singelprofiel bevindt zich ten noorden van de 2e Middellandstraat en de Beukelsdijk. In dit latere deel is de singel-wetering opvallend breder en het beloop minder bochtig. Burgdorffer, onder wiens regie het ontwerp voor dit deel van de singel tot stand

kwam, bleek hier bewust voor te hebben gekozen. Hij streefde, evenals zijn voorganger, naar een grootstedelijk elan maar zocht in de uitwerking ervan naar een meer zakelijke benadering. Dit komt goed tot uiting in de meest noordelijke delen van de singel, waar met uniforme bouwblokken een formele aansluiting met de bebouwing aan de Beukelsdijk wordt gezocht. Aan de westzijde, waar zich de meest voornamelijk herenhuizen bevinden, wordt de singel nog steeds gedomineerd door imposante laanbeplanting van de inmiddels volgroeide platanen, geplant in een strak stramien van drie alternerende rijen.

In het 'Bronbos', op de kop van het meest zuidelijke singeldeel, is de romantische *setting* van lagere winter groene heesters met coniferen terug te voeren naar het oorspronkelijke ontwerp voor een waterval op deze plaats uit de jaren dertig van gemeentewerken.

In het singeldeel ten noorden van de Beukelsdijk is het open concept van de naoorlogse inrichting goed bewaard gebleven. De Nieuwe Landschapsstijl kenmerkt zich door de gecombineerde toepassing van sportvoorzieningen, speelterreinen, ligweiden en (rozen)perken in overwegend regelmatige structuren. Aan weerszijden van de weg benadrukken een rij hoge populieren de as van de singel richting spoor.

Heemraadsplein

In de opeenvolgende varianten voor het ontwerp van het Heemraadsplein werd met het beplantingsplan aansluiting gezocht met de aangrenzende singel. Het, in hoofdvorm rechthoekige, plein kreeg een inrichting in landschappelijke stijl¹¹. Hierbij werden, conform de singel, slingerende verharde paden en grasperken gecombineerd met ovale en niervormige boomgroepen, en solitaire afgewisseld door enkele bloemperken in geometrische motieven. Centraal stond een, met de

¹¹ 'Stratenaanleg tusschen nieuwen en ouden Binnenweg en ten westen van de Heemraadsweg' uit 1899 (Portf. 439, 3Pl, 1899).

singelwetering in verbinding staande, niervormige vijver. Het plein werd door een enkele rij platanen omzoomd. Uiteindelijk werd de vijfervariant vervangen door een eenvoudiger ontwerp ¹², waarbij het eigenlijke publiekelijke deel van het plein zich in het midden bevond, rondom de inmiddels afgebroken muziektent. Dit verharde deel van het plein was beplant met een regelmatig grid van bomen. Vanuit het midden liepen, over de diagonalen, slingerende paden naar de straathoeken.

Mathenesserplein

In tegenstelling tot het sterk gewijzigde Heemraadsplein is het oorspronkelijke beplantingsplan van het Y-vormige Mathenesserplein in hoofdvorm nog goed herkenbaar. In het ontwerp is onder meer gebruik gemaakt van zichtassen, geometrische patronen, geschoren ligusterhagen, rozen- en andere bloemperken. Terwijl hoge populieren op formele wijze de aanwezige symmetrie van het plein en de omringende bebouwing bekrachtigen, verschaffen op het driehoekige middendeel van het plein lagere prunussen (twee groepen van drie) het plein een zekere intimiteit.

De Mathenesserlaan

De Mathenesserlaan dankt zijn lommerrijke karakter aan de inmiddels volgroeide platanen op de zijbermen, aan weerszijden van het middelste wegdeel. Aanvankelijk waren de zijbermen voorzien van dubbele rijen platanen, alternerend geplant. Bij de verbreding van het middelste wegdeel werden aan weerszijden een rij platanen gerooid. Ten noorden van de Gerrit Jan Mulderstraat werden, bij de later verbreding van de weg, de platanen aan de westzijde gerooid en op het trottoir vervangen door een laanbeplanting van meidoorns.

¹² Plantsoenaanleg langs den Heemraadssingel, ontwerp uit 1903 (Portf. 3148, nr. 3T, 1903).

Overige straten

Graaf Florisstraat: aan weerszijden laanbeplanting van platanen; Allard Piersonstraat en Van Cittersstraat: aan weerszijden laanbeplanting van populieren; C.P. Tielestraat: aan weerszijden laanbeplanting van meidoorns; Breitnerstraat: ten noordoosten van de Mathenesserlaan, in het brede deel, aan weerszijden een laanbeplanting van Ailanthus Altissima (hemelboom); Rochussenstraat aan weerszijden een laanbeplanting van platanen. Ter hoogte van het Museumpark, aan de zuidzijde op het wigvormige plantsoen, een rij Canadese esdoorns en op de middenberm een rij platanen; Persijnstraat, Beatrijkslaan, Frank van Borsselenstraat een laanbeplanting van deels meidoorns en deels lijsterbessen.

Openbare nutsvoorzieningen

Hoewel het grootste deel van de infrastructuur en het oorspronkelijke straatmeubilair, zoals de gietijzeren straatlantaarns, de gietijzeren hekken en de muziektent op het Heemraadsplein in de loop der jaren is verdwenen is nog een aantal oorspronkelijke 'artefacten' in situ bewaard gebleven.

In de noordoostelijke hoek van het plein, min of meer in de as van de Heemraadsstraat, werd in 1918 het nog steeds in gebruik zijnde elektrische gemaal gebouwd. Tegen de beslissing van de Dienst Plaatselijke Werken om 'in dit plantsoen, één van de mooiste die Rotterdam heeft, een dergelijke inrichting te bouwen' kwam vanuit de gemeenteraad veel verzet, doch zonder succes. Ter compensatie werd wel aandacht aan de vormgeving besteed. Dit belangrijke nutsgebouw is uitgevoerd in een representatieve expressionistische baksteentrant.

Het gemaal speelt nog steeds een cruciale rol binnen het rioleringsstelsel van Rotterdam-West. Het verbindt via een ondergrondse spuibuisensysteem de riolering van het stadsdeel westelijk van de Heemraadssingel met de waterzuiveringsinstallatie aan de Dokhaven. In het gemaal wordt het rioolwater in een bassin opgevangen, gefilterd en

richting Dokhaven gespuid. Bovendien wordt hier het aangevoerde rioolwater uit de wijken Blijdorp, Overschie, Spaansepolder, Oud Mathenesse, Spangen en Tussendijken doorgepompt naar de zuiveringinstallatie Dokhaven. Naast het ondergrondse bassin bevat het gebouw een uitgebreide pompinstallatie.

Als historisch-functioneel onderdeel van het rioleringsysteem van Rotterdam-West vertegenwoordigt het gemaal een grote civieltechnische, typologische en cultuurhistorische waarde.

Ter hoogte van de 2e Middellandstraat, op de kop van de Heemraadssingel werd, met de voorgevel georiënteerd op de Burgemeester Meineszlaan, in 1923 een 'schakelhuis gecombineerd met kabelhuis, urinoir en tijdaanwijzing' gebouwd naar een ontwerp in Zakelijk-Expressionistische stijl. Het één bouwlaag tellende gebouwtje is opgetrokken in donker rode baksteen met gemetselde cordonlijsten. De platte daken hebben uitkragende daklijsten; de entrees zijn voorzien van betonnen luifels.

Waterval/bronbos

Op het zuidelijke talud van de singel, waar de Heemraadssingel via een spuibuis in verbinding staat met de Coolhaven, werd in 1930 een 'romantische situatie gemaakt door het aanbrengen van een rotspartij met waterval, overschaduw door wintergroene heesters en coniferen, als ware het een mysterieus bronbos'. Voor de landschappelijke aankleding van het meest zuidelijke talud is gebruik gemaakt van de overgebleven flagstones van het Nenijs (festival)terrein (naar het voorstel van de directeur Gemeentewerken, L.W.H. van Dijk. Hierbij is een romantisch motief in het oorspronkelijke landschappelijke ontwerp voor de singel van D.G. Vervooren geïntegreerd.

De Heemraadsbrug, gebouwd in beton in 1903 naar een ontwerp van S.J. Rutgers, zorgt nog onveranderd voor een elegante overbrugging van de Mathenesserlaan met de Heemraadssingel. Van de gewenste

visuele en stedenbouwkundige verknoping tussen singel en laan - de brug moest ervoor zorgen dat het weidse singelprofiel goed zichtbaar zou zijn voor wandelaars - is nog steeds sprake.

In 1916 werd in navolging van de eerder gerealiseerde Schietbaanbrug ter hoogte van de Schietbaanlaan een houten, wandelbrug over de wetering van het noordelijke deel van de Heemraadssingel aangelegd. De huidige twee, in romantiserende Engelse Landschapsstijl ontworpen, houten bruggen zijn replica's van de eerdere bruggen die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden opgebrand.

Achter- en binnenterreinen

De achter- en binnenterreinen van de Heemraadssingel en de Mathenesserlaan bevatten relatief diepe tuinpercelen over de volle breedte van het pand. De inmiddels honderd jaar oude tuinen, waarvan bij een aantal nog de oorspronkelijke tuinontwerpen in landschappelijke stijl zijn te herkennen, vertegenwoordigen een rijke botanische collectie. Veel panden zijn aan de achterzijde op de begane grond uitgerust met een bordes, terras, serre of veranda en op de verdiepingen met balkons en portico's in directe relatie met de tuinen.

Aan de binnenterreinen achter de dwarsstraten werd soms een openbare bestemming toegekend. In het westen van Rotterdam werden in de periode van De Jongh op een groot aantal binnenterreinen openbare scholen gebouwd, vaak nauwelijks zichtbaar ontsloten via een poort in de straatgevels. Een goed voorbeeld hiervan is het dubbele, in utilitaire stijl gebouwde, openbare schoolgebouw achter noordzijde van de C.P. Tielestraat.

Geheel in de geest van de tijd werd binnen Witteveens plan voor het 'Land van Hoboken' uit 1926 aan de binnenterreinen een gemengde bestemming gegeven. Naast particuliere tuinen werd ruimte gereserveerd voor meer openbare en recreatieve doeleinden.

Het best wordt dit gebied illustreerd door de tennisclub 'Het Centrum' op het breedste deel van het binnenterrein ten oosten van de Breitnerstraat, oostelijk van de Mathenesserlaan. Op het binnenterrein achter het Schoeversgebouw, werd in de jaren dertig een boksschool gebouwd.

Het zuidelijke binnenterrein van de Breitnerstraat, zuid- westelijk van de Mathenesserlaan, wordt voor een groot deel in beslag genomen door het schoolplein van het omringende schoolgebouw.

Nadere typering van te beschermen waarden

Kort samengevat dienen met name de volgende karakteristieke waarden van het gebied uitgangspunt te zijn voor het toekomstige ruimtelijke beleid:

- De historisch-ruimtelijke waarde van de in landschappelijke stijl aangelegde, water- en groenstructuur van de Heemraadssingel met plantsoenen aan weerszijden en bochtige waterloop.
- De ensemble- en individuele waarden van rijk gedetailleerde herenhuizen in verschillende bouwstijlen en typen ontworpen aan de Mathenesserlaan en Heemraadssingel, Heemraadsplein en C.P. Tielestraat en Robert Fruinstraat.
- Het bochtige beloop en het elegante straatprofiel van de Mathenesserlaan, C.P. Tielestraat en Robert Fruinstraat.
- De afwisselende en veelsoortige laan- en solitaire beplanting, zoals aan de Heemraadssingel en -plein, Mathenesserlaan en -plein, Breitnerstraat (oostelijke deel) en de Rochussenstraat.
- De 8 tot 10 meter diepe voortuinen, voorzien van smeed-ijzeren en/of gemetselde hekwerken en/of (liguster)hagen, aan grote delen van de Heemraadssingel, de Breitnerstraat, de Rochussenstraat en de Beatrijsstraat en aan de Mathenesserlaan alleen aan het noordoostelijke deel, tussen de Gerrit Jan Hulderstraat en het Mathenesserplein.
- De monumentale, op Berlagiaanse stedenbouwkundige principes gebaseerde, compositie van het tussen 1927-'29 naar een Nieuw-Zakelijk ontwerp van architect J.H. van den Broek gebouwde Mathenesserplein/Aelbrechtskade/Rauwenhoffplein met hoge verticale accenten en panoramische situering langs de Delfshavensche Schie en de daarover gelegen Mathenesserbrug.
- De ensemble- en architectonische waarden van de bebouwing in Nieuw-Zakelijke en Expressionistische trant aan de Breitnerstraat, de Rochussenstraat, de Allard Piersonstraat en de complexmatige bebouwing aan het noordelijke einde van de Heemraadssingel.

- De aanwezigheid van enkele belangrijke publieke monumentale gebouwen zoals het Gemeentearchief (1897), de Rooms Katholieke Kathedrale kerk en de voormalige burgermeesterswoning (1906).
- Het wigvormige plantsoen langs de Rochussenstraat en de tennisbaan op het binnenterrein van de Breitnerstraat/ Rochussenstraat als goede representanten van Witteveens uitbreidingsplan voor Dijkzigt uit 1926.
- De visuele en functionele relatie met het de 'volksbuurten' het Nieuwe Westen, Middelland, het Oude Westen en Spangen aan de overzijde van de Delfshavenseschie.
- De sterke visuele relatie met de bredere (diagonaal) aantakende zijstraten als Burgemeester Meineszlaan, de Graaf Florisstraat en de Beukelsdijk, waar in de hoekoplossingen naar een goede formele overgang is gezocht tussen de zijstraat en de singel.
- De ruimtelijk-historische relatie met het waterbouwkundigewerk Coolhaven (1922).
- De visuele en stedenbouwkundige relatie met het aangrenzende Museumpark, het voormalige 'Land van Hoboken'.

Begrenzing

De begrenzing loopt (vanaf de Mathenesserbrug met de klok mee) over het oostelijke bruggenhoofd van de Mathenesserbrug in noordelijke richting langs de kademuren van de Aelbrechtskade, buigt af in noord-oostelijke richting waar de begrenzing langs de kavelgrens van het bouwblok aan Albrechtskade-Mathenesserplein-Allard Piersonstraat en kerkgebouw aan de Allerd Piersonstraat loopt en de begrenzing zijn weg vervolgt in zuidelijke richting. De Van Cittersstraat kruisend voert de begrenzing achterlangs de tuinpercelen van de meest oostelijke bebouwing van het Mathenesserplein over het Rauwenhoffplein en over de Vierambachtsstraat in zuidelijke richting naar de Mathenesserlaan, waar de begrenzing aan beide zijden langs de achterzijden van de tuinpercelen loopt. Ter hoogte van de C.P. Tielestraat buigt de begrenzing - met inbegrip van het binnenterrein - richting de Heemraadssingel. Ook hier volgt de begrenzing aan beide straatzijden de achterrooilijn van de tuinpercelen.

De begrenzing loopt door tot aan de Beukelsdijk, steekt deze over en loopt ten noorden hiervan langs de voorgevelrooilijn van de westelijke bebouwing aan de Werkhoefstraat tot aan de Essenburgsingel, waar deze in oostelijke richting afbuigt langs het spoor om via de Suze Groeneweglaan inclusief het aangrenzend plantsoen, weer in zuidelijke richting terug te buigen en vervolgens de Beukelsdijk over te steken ter hoogte van de Frank van Borsselenstraat. Hier loopt de begrenzing langs de achtertuinten, buigt ter hoogte van de Beatrijsstraat in zuidwestelijke richting af naar de Graaf Florisstraat en steekt hier binnendoor langs de achtertuinten van de zuidelijke bebouwing richting de Heemraadssingel. De begrenzing blijft ook daar achter de tuinpercelen lopen tot aan de Robert Fruinstraat, waar deze tot aan de Claes de Vrieselaan langs de gevelrooilijn van de zuidelijke bebouwing loopt om vervolgens de Claes de Vrieselaan oversteek achter de tuinpercelen van de richting Mathenesserlaan verder te gaan.

In zuidoostelijke richting passeert deze achtereenvolgens de 's-Gra-vendijkwal en de Nieuwe Binnenweg. Ter hoogte van de Breitnerstraat buigt de begrenzing, langs de achtertuinen van de noordwand van deze straat, af in oostelijke richting tot aan de Hobokenstraat. Bij deze straat vervolgt de begrenzing zijn weg in zuidelijke richting tot aan het gebouw van het Nederlands Architectuur Instituut en langs de rooilijn daarvan en van het Unilevergebouw via achter de zuidwestelijke bebouwing van de Breitnerstraat af te buigen richting Mathenesserlaan. Hier loopt de begrenzing achter de tuinpercelen van de Mathenesserlaan tot aan de Heemraadssingel, waar deze in zuidelijke richting zijn weg vervolgt, tot iets ten noorden van de Rochussenstraat.

Aan de overzijde van de Heemraadssingel loopt de grens in noordelijke richting, buigt ter hoogte van de Nieuwe Binnenweg naar links, loopt achterlangs de tuinpercelen van de zuidelijke gevelwand van deze straat om uiteindelijk langs de achterpercelen van het Heemraadsplein door te steken richting de Mathenesserlaan. Hier vervolgt de begrenzing haar weg richting westen, tot aan de Groshansstraat, waar de begrenzing langs de zuidelijk gevelrooilijn loopt tot aan de Aelbrechtskade, om tenslotte weer langs de kade in noordelijke richting aansluiting te vinden met het bruggenhoofd van de Mathenesserbrug.

De exacte begrenzing van het stadsgezicht Heemraadssingel/Mathenesserlaan is weergegeven op de bijgevoegde kaart MSP/40/03.

Waardering

Structurerend assenkruis, hoofdonderdeel van de planmatige stadsuitbreidingen voor Rotterdam-West (Coolpolder) van respectievelijke directeuren gemeentewerken, G.J. de Jongh (1892), A.C. Burgdorffer en W.G. Witteveen (1926) met architectonisch/stilistisch gevarieerde - overwegend luxe - bebouwing van aaneengesloten herenhuizen met veelal beneden- en bovenwoningen en diepe achtertuinen en enkele complexmatig ontworpen woonstraten en een plein met portiek-etagewoningen en winkels op de begane grond in Nieuw-Zakelijke stijl (Mathenesserplein, Breitner- en Rochussenstraat) en Expressionistische trant (Persijnstraat).

Kenmerkend is de representatieve uitstraling van de statige herenhuizen met rijk gedetailleerde interieurs en de zeer brede straatprofielen met laanbeplanting c.q. een landschappelijk aangelegd plantsoen met singel (Heemraadssingel) en dwarsas.

De bochtige waterloop van de Heemraadssingel is tevens van historisch civiel-technische waarde wegens de historisch-functionele relatie met de Coolhaven en het Waterproject van W.N. Rose. Het Nieuw-Zakelijke ontwerp van de bebouwing aan het Mathenesserplein is tevens van architectuurhistorische waarde en als eerste project van betekenis binnen het oeuvre van architect J.H. van den Broek.

Het stadsgezicht Heemraadssingel-Mathenesserlaan is als zodanig van algemeen belang wegens de stedenbouwkundige, historisch-ruimtelijke, cultuur- en architectuurhistorische, landschappelijk- en civieltechnische historische waarden.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectueering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

Bronnen

Literatuur

- Andela, G., H. Hellinga en P. Rosenberg, *Monumenten Inventarisatie Rapport Rotterdam*, Rotterdam 1990.
- Blijstra, R., *Rotterdam, stad in beweging*, Amsterdam 1965.
- Geurts, J. en J. Molenaar, *Van der Vlucht; architect 1894-1936*, Delft 1984.
- Graaf, J. de, *Architectuur en stedenbouw in Rotterdam; 1850-1940*, Zwolle/Zeist 1992.
- Hoogenberk, E.J., *Het idee van de Hollandse stad*, Delft 1988.
- Louwerse D. et al., *Groen in Rotterdam*, Dienst Stadsontwikkeling Rotterdam 1985.
- Moscoviter, H. (red.), *Op de groei gemaakt; 'gerieflijkheden van een wel-ingerigte stad'*, Rotterdam 1996.
- Nieuwenhuis J., *Mensen maken een stad*, Rotterdam 1955.
- Peet, G., *Heemraadssingelboek* (ongepubliceerd manuscript over de ontstaansgeschiedenis van de Heemraadssingel), Rotterdam 1997.
- Ravesteyn, L.J.C.J., *Rotterdam in de 19^e eeuw*, Rotterdam 1924.
- Ravesteyn, L.J.C.J., *Rotterdam in de 20^e eeuw*, Rotterdam 1948.
- Werkgroep Ontwerp Heemraad, *Programma van eisen herinrichting Heemraadsplein*, Rotterdam (dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting, Bureau Projectmanagement), 1997.
- Ridder, T. de, *Waar ligt het oude Vlaardingen? Een nieuw model voor een oude stad*. In: *Terra Nigra* 155 (2002).

Kaarten

- Westelijk Rotterdam en Delfshaven rond 1880, gemeentearchief Rotterdam
- Gewijzigd plan voor de Coolpolder van G.J. de Jongh uit 1887, uit publicatie van L.J.C.J. van Ravensteyn
- Uitbreidingsplan voor Rotterdam West uit 1903 met daarin opgenomen het Coolpolderplan van G.J. de Jongh, gemeentearchief Rotterdam.
- Ontwerp voor de inrichting van het Heemraadsplein uit 1903, gemeentearchief Rotterdam.
- Luchtfoto.
- Waarderingskaart.

Colofon

Uitgave

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2014

Onderzoek en tekst

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- E. van der Hoeven

Kaartmateriaal

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex, ing. J.P. van Rooijen en ir. J.E. Rosbergen

Foto omslag

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ing. J.P. van Rooijen

Redactie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex, ing. J.P. van Rooijen en ir. J.E. Rosbergen

Productie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Drukkerij Mailfors, Amersfoort.

Bijlagen

1. Westelijk Rotterdam en Delfshaven rond 1880
2. Coolpolder van G.J. de Jongh
3. Westelijke stadsuitbreiding rond 1903
4. Ontwerp Heemraadsplein uit 1903
5. Luchtfoto
6. Waarderingskaart

Kaart 1

Westelijk Rotterdam en Delfshaven rond 1880

Kaart 2

Coolpolder van G.J. de Jongh

Kaart 3

Westelijke stadsuitbreiding rond 1903

